

Шкіренко Олена Віталіївна, молодший науковий співробітник відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м.Київ.

Контактна адреса: відділ педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, вул. М.Берлінського, 9, м.Київ, 04060. **Контактний телефон:** 066-35-674-45. E-mail: OlenaVitaliay@gmail.com

Олена Шкіренко

м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ І ЦІННОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

У статті розглядається проблема розвитку духовної культури і цінностей особистості як основа розвитку компетентнісної складової професіонала; представлено психологічні особливості діагностики компетентнісної складової духовної культури і цінностей педагогічного персоналу

Ключові слова: духовна культура, цінності особистості, компетентнісна складова

В статье рассматривается проблема развития духовной культуры и ценностей личности как основа развития компетентностной составляющей профессионала; представлено психологические особенности диагностики духовной культуры и ценностей педагогов

Ключевые слова: духовная культура, ценности личности, компетентно составляющая духовной культуры педагога

The article deals with the problem of spiritual culture and values as the basis of individual competence component of teachers

Key words: spiritual culture , values of a person, individual competence component of teachers

Проблема розвитку духовної культури і цінностей педагогічного персоналу сьогодні набула особливої актуальності у зв'язку з невизначеністю духовно-моральних стандартів та ідеалів у суспільстві, з поширенням прагматично-гедоністичного мислення серед молоді, зі зростанням злочинності, всюдозволеності і пияцтва, з пропагуванням ЗМІ споживацького способу життя. Розв'язання цієї проблеми висуває перед системою освіти завдання відтворення духовності, духовних цінностей і духовної культури,

перш за все, у психолого-педагогічних працівників, які присвятили своє життя вихованню майбутньої еліти країни – наших дітей.

Спираючись на дослідження В.С.Біблера, Г.О.Балла [2] О.О.Бодальова, М.В.Бастуна [3], Н.Д.Вінник [4], О.В.Власова [5], Н.І.Волошко [6], І.І.Голуба, В.І.Кременя, О.І.Моткова, Н.Г.Ничкало, Н.В.Павлик [7], Е.О.Помиткіна [8], О.В.Радзімовської [9], В.В.Рибалки [10], З.Л.Становських [11], Т.М.Ткачової, Н.В.Чепелевої та інших науковців, приходимо до висновку, що *духовна культура особистості* – система світоглядних уявлень і переконань, які реалізуються у ставленні до себе, інших людей і оточуючого світу та є необхідною основою розвитку особистісно-професійних якостей. *Духовна культура* виявляється як здатність особистості свідомо формувати, засвоювати, зберігати, примножувати і вчасно актуалізувати цінності Добра, Краси, Істини, Любові у власній професійній діяльності.

Специфіка духовної культури викладача або вчителя полягає в тому, що вона виступає як особистісне утворення, яке синтезує ціннісну орієнтацію, психологічну і педагогічну культуру педагога.

Духовна культура педагога розуміється співробітниками відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України як інтегральна якість особистості, яка визначає: 1) спрямованість на орієнтацію у професійному спілкуванні та діяльності на базові цінності людства, 2) професійну позицію вчителя у ставленні до дитини (та до іншої людини взагалі) як до особистості, яка безумовно має гідність, честь і цінність; 3) орієнтацію на такі власні спроби оволодіння базовими ціннісними орієнтаціями в професійному житті як професійна рефлексія, саморозвиток і самовдосконалення.

Духовна культура надає цілісності особистості педагога завдяки знаходженню смислів побудові ціннісно-смиислового поля суб'єкта, формуванню відповідних способів освоєння базових ціннісних орієнтацій і міри присвоєння та реалізації духовних цінностей.

Слід зазначити, що *духовні цінності* – конструктивні орієнтири людської свідомості, які являють собою джерело мотивації і цілеорієнтуючі ідеали Добра, Краси, Істини для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому, визначають норми поведінки особистості, мають індивідуально-суспільне підґрунтя, являють собою основу вирішення питання про призначення людини, про сенс життя, вершинні досягнення людства, котрі зумовлюють успіхи суспільства: економічні, ідеологічні, політичні, культурні тощо.

Особистісно-професійна (компетентнісна) складова духовної культури і цінностей педагога виступає як здатність особистості свідомо формувати, засвоювати, зберігати, примножувати і вчасно актуалізовувати означені ідеали Добра, Краси, Істини, Любові у власній професійній діяльності.

Теоретичний аналіз вищезазначеної проблеми дозволяє зазначити, що *особистісно-професійна (компетентнісна)* складова духовної культури і професійних цінностей педагога розуміється нами як сукупність знань, вмінь, навичок, творчого потенціалу, досвіду, майстерності, повноважень, які збагачуються духовними цінностями людства, орієнтуючись на ідеали Добра, Краси, Істини, Любові та дозволяють успішно вирішувати завдання навчально-виховного процесу, розвиваючи особистість учня згідно духовно-моральних принципів.

Діти – найкращий індикатор компетентності, професіоналізму, майстерності вчителя. Якщо педагог замислюється над саморозвитком, самопокращенням свого внутрішнього, духовного світу, якщо вчитель приносить у дитячу аудиторію не тільки знання, але й любов, мажорний настрій, віру у перемогу добра, надію змінити життя людей на краще, любов, турботу, бажання посіяти в душі вихованця Добро, Красу, Істину – він має розвинуту особистісно-професійну складову духовної, психологічної, професійної культури.

Процес розвитку компетентнісної (*особистісно-професійної*) складової духовної культури педагога – складний. Він передбачає визначення ієрархії

особистісних цінностей, цілісний свідомий розвиток потребнісно-мотиваційної сфери, духовного потенціалу і використання глибинних ціннісних ресурсів таких базових підструктур особистості, як здатність до плідного, конструктивного спілкування, творча спрямованість, дієвий гуманістичний, діловий характер, розвинута самосвідомість, життєва мудрість, продуктивний інтелект, динамічна і працездатна психофізіологічна основа особистості.

Отже, *метою* нашої роботи є дослідити рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогічного персоналу, допомогти розвинути особистісно-професійну складову духовної культури педагога, створити умови для самопізнання, саморозвитку вчителя.

Базою для проведення експериментальної роботи було обрано Інститут мистецької освіти КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, Академія адвокатури України м.Києва, Палац творчості дітей та юнацтва Солом'янського району м. Києва, Новомосковський колегіум № 11.

Відповідно до мети нашого дослідження введено до психодіагностичного інструментарію систему валідних психодіагностичних методик (спостереження, бесіди, анкетування, тестові методики, соціометричні дані одногрупників і колег-педагогів), а також групу методів обробки даних (якісний і кількісний аналіз, визначення кореляційних зв'язків).

При визначенні кореляційних зв'язків за Пірсоном, враховулась значущість кореляційних коефіцієнтів: $r = 1,000$ – повна кореляція; $0,600 \leq r < 1,000$ – висока кореляція; $0,400 \leq r < 0,600$ – середня кореляція; $r < 0,400$ – низька кореляція; $-r < 0$ – обернено пропорційна кореляція.

Об'єктом дослідження на діагностично-констатувальному етапі були 109 педагогів і 62 студента 3 і 4 курсів (майбутніх вчителів початкових класів).

З викладачами і студентами, які брали участь в експерименті, була проведена відповідна підготовча робота щодо усвідомлення мети і задач,

програми експерименту, оволодіння ними знаннями щодо теоретично-методичних основ розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогічного персоналу.

Діагностична робота щодо визначення рівня розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогічного персоналу проводилася з обов'язковим повідомленням і обговоренням результатів, а також проводилися консультації на основі даних тестування у формі індивідуальних та колективних бесід, що допомагало педагогам і майбутнім вчителям усвідомити свій рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури.

Діагностика здійснювалася за визначеним нами психодіагностичним інструментарієм: опитувальник для виявлення розвитку духовної культури педагогічних працівників, методика «Духовний потенціал особистості» Е.О.Помиткіна, методика діагностики мотиваційно-потребнісної сфери особистості О.Ф.Потьомкіної, методика С.С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості», авторська анкета (табл.1).

Таблиця 1

Психодіагностичні критерії, психодіагностичні показники та психодіагностичний інструментарій дослідження рівня розвитку компетентнісної (особистісно-професійної) складової духовної культури педагогічних працівників

Психодіагностичні критерії	Психодіагностичні показники	Психодіагностичний інструментарій
Розвиненість різних складових духовної культури	Початковий, середній, достатній, вищий рівні розвитку духовної культури	Опитувальник для виявлення розвитку духовної культури педагогічних працівників
Індивідуальні, сімейні, професійні, суспільно-соціальні, загальнолюдські, абсолютні цінності	Реальна структура ціннісних орієнтацій особистості, ієрархія особистісних цінностей	Методика С.С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»
Потребнісно-мотиваційна сфера особистості	Рівень розвитку потребнісно-мотиваційної сфери, орієнтація особистості на альтруїзм-егоїзм	Методика діагностики потребнісно-мотиваційної сфери особистості О.Ф.Потьомкіної
Духовний потенціал	Рівень розвитку духовного	

особистості	потенціалу особистості студента-правознавця	Методика Е.О.Помиткіна «Духовний потенціал особистості»
Розвиненість компетентнісної (особистісно-професійної) складової духовної культури педагога	Початковий, середній, достатній, вищий рівні розвитку компетентнісної (особистісно-професійної) складової духовної культури	Авторська анкета

Показниками *розвитку особистісно-професійної (компетентнісної) складової духовної культури і цінностей педагогічного персоналу* є чотири рівні: початковий, середній, достатній, вищий.

У таблиці 1 наведено результати експериментального дослідження рівня розвитку *компетентнісної складової духовної культури педагогічного персоналу* 109 педагогів і 62 студентів 3 і 4 курсів (майбутніх вчителів).

Таблиця 2

Рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогів	п= 109	%	Рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури майбутніх педагогів	п=62	%
початковий	24	22,02	початковий	16	25,81
середній	42	38,53	середній	24	38,71
достатній	31	28,44	достатній	17	27,42
вищий	12	11,01	вищий	5	8,06

Узагальнюючи результати констатувального експерименту, приходимо до висновку, що початковий рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури мають 22,02% педагогів і 25,81% студентів. Це означає, що майже четверта частина викладачів усвідомлюють необхідність набувати і удосконалювати особистісно-професійні якості, додаткові знання, уміння, навички для здійснення духовно-культурної педагогічної діяльності. Педагогічні працівники з початковим рівнем розвитку духовної культури найчастіше мають орієнтацією на індивідуалістичні цінності. Для них

характерний слабкий самоконтроль, імпульсивність, низький рівень емпатії і морально-етичних норм, невмотивоване почуття суперництва, зверхнє ставлення до інших, підвищена асоціальна активність (інтриги, бунт), порушення ієрархії мотивів та ціннісно-духовної регуляції, нездатність до вищих духовних почуттів, деструктивний розвиток духовно-моральної сфери, пов'язаний з певним внутрішнім конфліктом, дискомфортом. Вони мають бажання поглиблювати теоретичний та практичний рівні компетентнісної складової духовної культури і цінностей, але, нажаль, не докладають належних зусиль для саморозвитку.

Педагоги і студенти з середнім рівнем розвитку компетентнісної складової духовної культури (38,53% і 38,71%) вважають, що педагогічна компетентність педагога допомагає здійснювати самовдосконалення та розвивати духовну культуру і учнів, і батьків. Для педагогів з середнім рівнем сформованості духовної культури характерна орієнтація на суспільно-соціальні і сімейні цінності. Такі вчителі не завжди мають стійкість і несуперечливість ціннісної системи особистості, але вони адекватно оцінюють свої якості характеру, рівень розвитку культури і цінностей, здатні визначити свої недоліки, розпочати свідому боротьбу зі своєю духовно-моральною недосконалістю.

Педагоги з середнім рівнем розвитку компетентнісної складової духовної культури накреслюють і намагаються досягнути духовні цілі у своїй педагогічній діяльності згідно традиційних духовно-моральних норм і стандартів.

Педагоги і студенти з *достатнім рівнем* розвитку компетентнісної складової духовної культури (28,44% і 27,42%) здатні вирішувати духовно-моральні проблеми, професійні завдання навчально-виховного процесу. Для них характерна ціннісна орієнтація на сімейні і загальнолюдські цінності. Вчителів з достатнім рівнем сформованості духовних цінностей характеризує соціально-психологічна адаптованість і активність.

Вищий рівень розвитку компетентнісної складової духовної культури мають 11,01% педагогів і 8,06% студентів – майбутніх вчителів. Вони свідомо намагаються набувати духовно-моральні знання, засвоювати, зберігати, примножувати і вчасно актуалізувати означені цінності Добра, Краси, Істини, Любові у власній професійній діяльності. Педагоги і студенти з *вищим рівнем* розвитку компетентнісної складової духовної культури визнають необхідність постійно поглиблювати теоретичні знання і практичні навички, які потрібні для успішного навчально-виховного процесу. Для педагогів і студентів з *вищим рівнем* розвитку *особистісно-професійної* складової духовної культури характерна любов до дітей, здатність до самовдосконалення, любов до педагогічної професії, вольові якості, доброзичливість, чуйність, врівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність, ціннісна орієнтація на сімейні, загальнолюдські, абсолютні цінності.

У порівнянні з іншими показниками духовної культури (рис. 1) рівень розвитку *компетентнісної* (особистісно-професійної) складової духовної культури (7) такий самий, як показник комунікативної складової (1); вище ніж рівень розвитку самосвідомості (2), майже збігається з мотиваційно-смісловою (3), емоційно-почуттєвою (4), інтелектуальною (5) складовими і нижче ніж рівень розвитку характерологічної (6) складової духовної культури особистості.

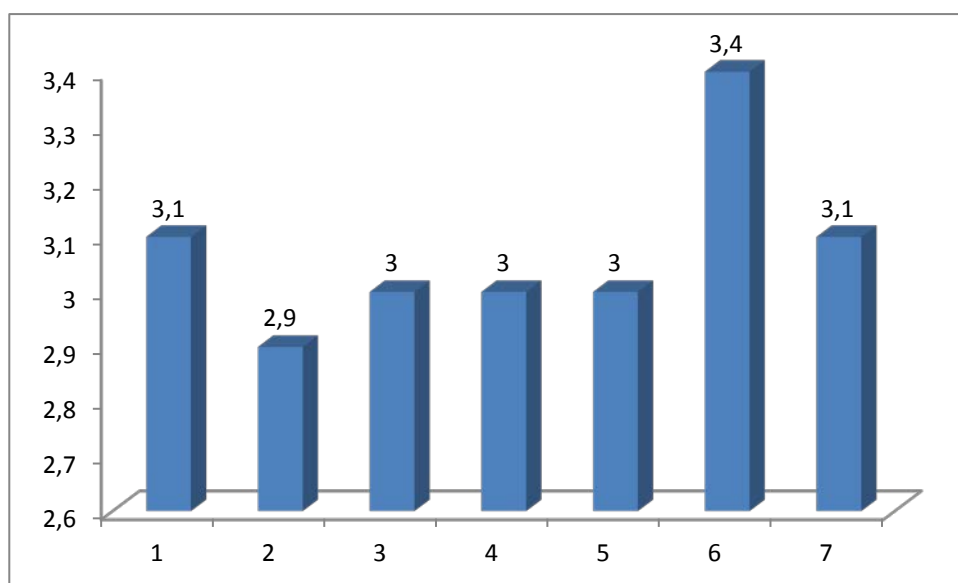


Рис. 1. Рівень розвитку 1- комунікативної складової; 2- самосвідомості, 3-мотиваційно-сміислової складової, 4- емоційно-почуттєвою складової, 5- інтелектуальною складової, 6- характерологічної складової, 7- компетентнісної складової духовної культури

Здійснюючи психологічну діагностику рівня розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогів і майбутніх вчителів, можна зробити висновок, що існує залежність, взаємовплив, взаємодетермінація між рівнем розвитку *особистісно-професійної* складової духовної культури і духовним потенціалом, потребнісно-емоційною сферою особистості, ціннісною орієнтацією особистості.

За результатами статистичної обробки розвиток компетентнісної складової духовної культури педагогів і майбутніх вчителів прямо пропорційно корелює з орієнтацією на альтруїзм (0,854). Маючи готовність поступитися своїми інтересами заради блага інших, розвинуту самосвідомість, відповідальність, педагоги і студенти працюють над розвитком внутрішнього світу.

Обернено пропорційна залежність між орієнтацією на егоїзм (- 0,642) і розвитком компетентнісної складової духовної культури педагогів і майбутніх вчителів початкових класів вказує на необхідність створення належних умов для розвитку потребнісно-мотиваційної спрямованості, щоб сприяти пізнанню власної індивідуальності у зіставленні з класифікацією психологічних властивостей високодуховної особистості педагога і, тим самим, стимулювати роботу над самопізнанням, самокорекцією, самовираженням, самопокращенням.

Виразної залежності між рівнем розвитку компетентнісної складової духовної культури педагогів і майбутніх вчителів і рівнем духовного потенціалу в підструктурі психофізіології особистості не виявлено, однак існує середня кореляція між розвитком *особистісно-професійної* складової духовної культури педагогів і майбутніх вчителів та спрямованістю, характером, спілкуванням, інтелектом. Фігурує висока кореляція між

розвитком компетентнісної складової духовної культури і самосвідомістю та спрямованістю педагогів і майбутніх вчителів.

Педагоги і майбутні вчителі з розвинутим духовним потенціалом виявляють цілеспрямованість, розсудливість, винахідливість, передбачливість, вміння об'єктивно оцінювати себе та оточуючих, цілісність і гармонійність рис характеру, старанно виконують свої обов'язки. У них розвинена здатність до самопізнання, інтроспекції, прагнення до самовдосконалення.

Виявлено залежність між розвитком компетентнісної складової духовної культури і орієнтацією особистості на абсолютні, загальнолюдські, суспільно-соціальні цінності. За результатами вторинної статистичної обробки отриманих даних приходимо до висновку, що існує висока кореляція між розвитком компетентнісної складової духовної культури з ціннісною орієнтацією на абсолютні (0,847), загальнолюдські (0,603), сімейні (0,728) і середня кореляція на суспільно-соціальні (0,497) цінності. Це, очевидно, пояснюється бажанням дотримуватися духовно-моральних норм і стандартів, здатністю адекватно оцінювати дійсність, вмінням до диференціації добра і зла. Але помітна і обернено пропорційна залежність між орієнтацією на індивідуалістичні цінності (-0,756) і розвитком компетентнісної складової духовної культури.

Аналізуючи результати проведених методик, *приходимо до висновку*, що розвиваючи потребу у духовно-моральному вдосконаленні, самоконтролі, самопізнанні, та самопокращенні, підвищуючи рівень духовного потенціалу, морально-етичних норм, можливо досягти належного рівня розвитку компетентнісної складової духовної культури.

Розгляд отриманих даних під час констатувального експерименту, анкетування та бесіди з педагогічним персоналом і студентами – майбутніми педагогами, зумовили необхідність розробки методики «Шляхом Добра, Краси, Істини, Любові» для розвитку особистісно-професійної (компетентнісної) складової духовної культури педагогів, включаючи методики для розвитку духовного потенціалу, ціннісної системи, мотиваційно-

потребнісної сфери, професійних та особистісних якостей у педагогів і майбутніх вчителів.

Література:

1. Біблія.- К.: УБТ, 1988. - 1523 с.
2. Балл Г.О. Інтелектуальна культура осіб і спільнот у контексті раціогуманістичного світогляду // Тези доповідей Міждисциплінарної наук.-практ. конференції „Технології інтелектуальної діяльності”, Київ, лютий 2009 р. – Електронний ресурс; режим доступу: <http://www.psychology.com.ua/department/texty/konf0902>.
3. Бастун М.В. Соборна особистість в умовах міжкультурного спілкування // Психолого-педагогічні засади розвитку соборної особистості. Матеріали науково-практичної конференції 12 лютого 2009. – К., 2009. – С. 8-10.
4. Вінник Н.Д. Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності в сфері послуг / дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук за спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Університет менеджменту освіти. – К., 2009. – 259 с.
5. Власова О.І. Психологічні аспекти уроку майбутнього / О.І. Власова // Освіта майбутнього: наук.-метод. посіб. / за ред. Сазоненко Г.С. – К.: ”Основа”, 2008. – С. 228 –238.
6. Волошко Н.І Психологічна культура здоров’я: навч.–метод. посіб. / Н.І. Волошко. – К.: Наук. світ, 2008. – 163 с.
7. Павлик Н.В. "Морально-етичні основи особистісного розвитку педагога" / Н.В. Павлик // Актуальні проблеми психології: проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України [за ред. В.О. Моляко]. – К., 2008. – Т.12, Вип. 4. – С. 192-202.
8. Помиткін Е.О. Проблема духовного розвитку особистості в історичному становленні психологічних поглядів / Помиткін Е.О. // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична

- психологія. Медична психологія / [за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі]. – К.; Ніжин, 2008. – Т. 10., Вип.6., Ч. 2. – С.169–173.
9. Радзімовська О.В. Вимоги до працівників у нових соціально-економічних умовах/ Оксана Радзімовська// Профтехосвіта. – К.: Шк. світ, 2010. – №2 (14). – С. 8–10.
- 10.Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: навч.–метод. посіб. / В.В. Рибалка; НАПН України, Ін–т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Ін–т обдарованої дитини, МОН України, Укр. наук.–метод. центр практ. психол. і соц. роботи. – К.; Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2010. – 382, [2] с.
- 11.Становських З.Л. Розвиток творчого потенціалу особистості в ході конструктивного подолання професійних криз / З.Л. Становських // Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі: матеріали наук.–практ. семінару. – К., 2010. – С. 214–223.
- 12.Шкіренко О.В. Духовна культура і цінності як основа розвитку особистісно-професійних якостей педагогів/ О.В.Шкіренко // науково-педагогічна спадщина Антона Макаренка у практиці сучасних освітніх закладів: Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 125-й річниці від дня народження Антона Семеновича Макаренка/ упоряд. Л.Б.Луцянова,О.І.Щербак. – Херсон: Олді-плюс, 2013. – С.274-277.